

ADALÉKOK AZ „ELLENFORRADALOM” FOGALMÁHOZ

NYÍRKOS TAMÁS

Az ellenforradalom ma kétségtelenül kevésbé népszerű szó a forradalomnál. Miközben a 19. században vagy a 20. század első felében az „ellenforradalmi” még gyakran előfordult pozitív önreferenciaként, napjaink reklámjainak minden termék elé odaillesztett „forradalmi” jelzője elég világosan mutatja, melyik szó győzedelmeskedett az emberi elmék megnyeréséért folytatott küzdelemben. Ami persze azt is jelenti, hogy eközben a forradalom magasztos politikai terminusa is mélységesen leértékelődött, és ami valaha az emberiség felszabadításának és végtelen fejlődésének ígérete volt, mára a legegyszerűbb és legfantáziátlanabb marketingeszközzé devalválódott. Arról viszont kevesebb szó esik, hogy az „ellenforradalom” szó nem csupán napjainkban bír negatív felhanggal, hanem születése is kértéktelműségekkel volt terhes. Vagy még pontosabban: megalkotása és korai használata voltaképpen a forradalmárok leleménye volt, és emiatt az első ellenforradalmároknak talán óvatosabbnak kellett volna lenniük, mielőtt az ellenség terminusát önmagukra alkalmazzák.

AZ „ELLENFORRADALOM” SZÓ GENEZISE

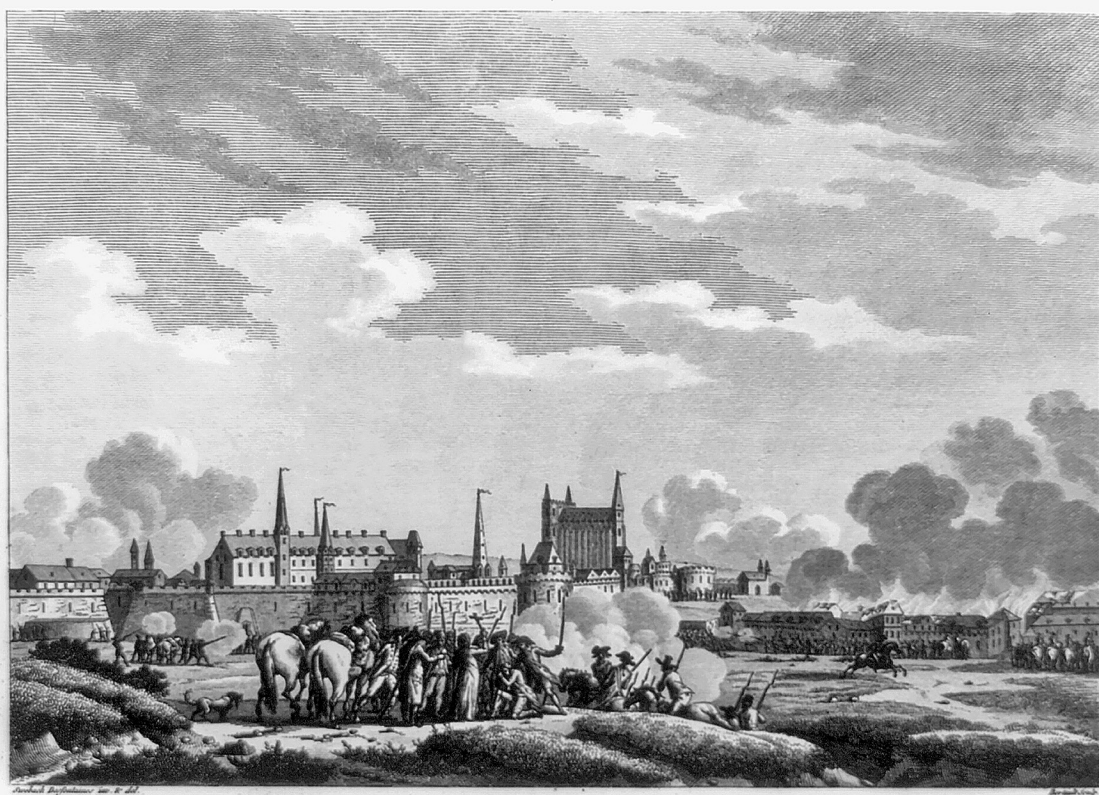
Ha a szó történetének nemzetközi forrásait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az angol nyelvben – legalábbis az *Oxford English Dictionary* szerint – a „counter-revolution” először 1793-ban jelent meg, Gouverneur Morris egy Jeffersonhoz írt levelében.¹ A kifejezéssel Morris a franciaországi Vendée-nak a központi forradalmi kormányzattal szembeni ellenállási mozgalmára utalt, vagyis sokkal feltételezhető, hogy már ő is a francia „contre-révolution” fordításaként használta. Ez az eredetetés ugyanakkor nem egészen pontos, mert – ahogyan azt a szótár által hivatkozott Jared Sparks *Gouverneur Morris élete* című könyve is megemlíti – maga Morris már jóval korábban, 1789. őszi naplóbejegyzéseiben is írt „ellenforradalomról”, az udvarnak azt az erőfeszítését jellemezve így, amely a Nemzetgyűlés törekvéseivel szemben a királyi hatalmat kívánta újra megerősíteni.²

Vagyis bár egy teljes mű címeként az „ellenforradalom” szó csak 1791-ben bukkant fel (Montlosier-nek *Az ellenforradalom szükségességéről* szóló írásában), a francia nyelvben már korábban is létezett, bár ekkor még nem volt széles körben elterjedt. Ahogyan Clarke Garrett kimutatta, 1789-ben körülbelül egy tucat alkalommal jelent meg újságokban, rölapokon vagy egyes politikai szereplők levelezésében.³ Ez talán nem sok, de a néhány példa áttekintése mégiscsak megvilágító erejű a szó politikai kontextusát illetően.

1 *Oxford English Dictionary*. III. Oxford UP, Oxford, 1989. 1036.

2 Jared SPARKS: *The Life of Gouverneur Morris*. II. Gray and Bowen, Boston, 1832. 388. Vö. Uo. I. 303., 347.

3 Clarke GARRETT: *The Myth of the Counterrevolution in 1789*. *French Historical Studies*, 1994/3. 788.

Ellentámadás – A vendée-i felkelők Nantes irányába rohamoznak, 1793. június (Library of Congress)

1789 nyara az összeesküvés-elméletek virágzásának ideje volt Franciaországban. A Rendi Gyűlés, illetve a későbbi Nemzetgyűlés küldöttjeinek nagy része kezdettől meg volt győződve arról, hogy az aktuális politikai változásoknak létezik egy elszánt és erős, a királyi udvar körül csoportosuló, titokban szervezkedő ellenzéke, amely minden eszközzel igyekszik megakadályozni a reformok véghez vitelét. Mai szemmel nézve jószerivel érthetetlen ez a félelem, tekintettel magának az uralkodónak, XVI. Lajosnak az egész forradalom alatt jellemző erélytelenségére, a papság és az arisztokrácia nagy részének reformpárti érzelmeire, vagy magának a hadseregnek az események idején többször is megnyilvánuló ingadozására. Érthetőbbé válik azonban, ha vetünk egy pillantást az ellenforradalmat övező összeesküvés-elméletek korábbi előzményeire!

Az összeesküvés-elméleteknek ugyanis komoly hagyománya volt Franciaországban: az úgynevezett felvilágosodás számos kevésbé felvilágosult vonásának egyike, hogy képviselői egy olyan országos, ha nem mindjárt világméretű, egyházi és világi zsarnokok által szőtt összeesküvés áldozatainak látták magukat, amellyel csak a filozófusok hasonlóan erős, bár nyilván üdvös összeesküvése képes szembeszállni. Condorcet leírása *Az emberi szellem fejlődésének vázlatos története* felvilágosodás-fejezetéből különösen érdekes ebből a szempontból, mivel maga is elismeri, hogy a filozófusok a félrevezetés és a politikai taktika minden eszközét bevetve manipulálják az embereket, mégpedig:

„olyan fátyol mögé rejtve az igazságot, amely kíméli a túlságosan gyenge szemeket, de meghagyja az olvasónak azt az örömet, hogy maga találja ki, ügyesen hízelegve az előítéleteknek, hogy annál biztosabban lecsaphasson rájuk, szinte sohasem fenyegetve egyszerre többet, vagy akár egyet is teljes egészében, időnként azzal a látszattal nyugtatva meg az ész ellenségeit, hogy vallási téren csupán féltürelmet, politikában csupán félszabadságot kívánnak; szörmentén bánva a despotizmussal, valahányszor a vallásos képtelenségek támadása volt soron, s a vallással, amikor a zsarnokság ellen emelték fel szavukat, lényegükben támadva e két istencsapást, miközben úgy tündették fel magukat, hogy csupán a felháborító és nevetséges visszaélések ellen hadakoznak [...] hol arra tanították a szabadság barátait, hogy a despotiz-

musnak áthatolhatatlan pajzsul szolgáló babona legyen az első áldozatuk, amelyet el kell pusztítani, az első lánc, amelyet szét kell szakítaniuk, hol meg éppen ellenkezőleg, a despotáknak bizonyították be, hogy hatalmuk igazi ellensége a babona, és képmutatással leplezett összeesküvései, véres örvényei megmutatásával rémítették őket”.⁴

Más szóval: habár később divatos lett a filozófusok ellenfeleit vádolni összeesküvés-elméletek gyártásával (például Barruel abbát, akinek *Az igaz hazafi, avagy értekezés a jelen forradalom valódi okairól* és a *Feljegyzések a jakobinizmus történetéhez* című munkái először mutatták be a forradalmat tudatos szellemi aknamunka termékeként), az igazság az, hogy a felvilágosodás és az ellenfelvilágosodás, vagy később a forradalom és az ellenforradalom ilyen tekintetben egyáltalán nem álltak távol egymástól.⁵ Ez legfeljebb azokat lepheti meg, akik elhiszik a felvilágosodás racionalizmusáról és hatalmas tudományos eredményeiről terjesztett mítoszokat, miközben a felvilágosodás termésének túlnyomó része kevés eredetiségről tanúskodó népszerűsítő irodalom volt, fárasztó propagandafrázisokkal, történeti hamisításokkal és alpári személyeskedéssel keverve. Ahogyan Robert Roswell Palmer írta: „Sokat beszéltek az észről, de legélesebb fegyvereik a nevetségessé tétel és a becsmérlés voltak, ami lehetővé tette, hogy bárki érveit félresöpörjék, befeketítve jellemét vagy le kicsinyelve értelmi képességeit.”⁶

A forradalom emblematikus eseménye, a Bastille július 14-ei (amúgy teljesen felesleges és értelmetlen) megrohamozása is csak akkor lesz valamelyest érthető, ha tudjuk, hogy a párizsi felkelők nagy része egy veszedelmes összeesküvés áldozatának tekintette magát, és hite szerint pusztán önvédelmi harcot folytatott valami ellen, amin később rajtaragadt az „ellenforradalom” elnevezés. Elvégre ne felejtjük el, hogy ekkor még a forradalmat sem „forradalomnak” nevezték, vagy helyesebben: a forradalom még nem azt jelentette, amit ma.⁷ De ha a Bastille támadói úgy érezték is, hogy a Bastille támadta meg őket, még mindig hiányzott valami: „az a rezonancia és koherencia, amit csak a forradalom/ellenforradalom kettős pólusa adhatott a politikai univerzum átalakítását célzó egyetemes és mindent átfogó sémáknak.”⁸ Más szóval: igazi forradalom nem lehetséges ellenforradalom nélkül; ha nincs, hát létre kell hozni.

Az „ellenforradalom” szó tehát valamikor 1789 őszén jött létre, amire az első írásos bizonyíték a párizsi spanyol követ, Fernan Nunez feljegyzése az „ellenforradalmi pártról” szóló híresztelésekről. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy maga a követ is alaptalan híresztelésekről ír, amelyekre semmilyen bizonyíték nincsen: sem a versailles-i nemzeti gárda parancsnoka, sem az általa ismert francia arisztokraták nem tudnak ilyen párt létezéséről.⁹

A szó első nyilvános említése októberre tehető, amikor Antoine-Joseph Gorsas, a *Courrier de Versailles* szerkesztője fogalmazott kellő homályossággal úgy, hogy az elmúlt napokban sikerült megmenteni Franciaországot egy ellenforradalomtól. Érdekes ugyanakkor, hogy a szerencsésen megakadályozott (tehát továbbra sem létező) eseményt egy másik helyen „a lehető legkatasztrofálisabb forradalomnak” nevezi,¹⁰ jelölve annak, hogy forradalom és ellenforradalom ekkor még majdhogynem ugyanazt jelentették: ellenforradalmon a legtöbben tulajdonképpen egy olyan forradalmat értettek, amely egy másik forradalom ellen irányul. Amit egyébként az is bizonyít, hogy Gorsas fő gyanú-

az „ellenforradalom”
szó 1789 őszén jött létre

4 Marie Jean Antoine Nicolas de CONCORDET: *Az emberi szellem fejlődésének vázlatos története*. ford. Pödör László, Gondolat, Bp. 1986. 201–202.

5 Augustin de BARRUEL: *Le patriote véridique, ou discours sur les vraies causes de la révolution actuelle*. Capart, Paris, 1789. és Uő.: *Mémoires pour servir à l’histoire du Jacobinisme*. P. Fauche, Hamburg, 1798–99. Utóbbinak modern kiadása: *Memoirs Illustrating the History of Jacobinism*. Real-View-Books, Fraser, 1995.

6 R. R. PALMER: *Catholics and Unbelievers in Eighteenth Century France*. Princeton UP, Princeton, 1939. 6.

7 A Bastille ostroma körüli zűrzavarról, a rémhírek terjedéséről és a résztvevők irracionális viselkedéséről több egykorú forrás is tanúskodik, lásd pl. Jean-Baptist Humbert visszaemlékezéseit: *A nagy francia forradalom dokumentumai*. szerk. HAHNER Péter, Osiris, Bp. 1999. 61–65.

8 GARRETT: *I.m.* 790.

9 Uo.

10 *Le Courrier de Versailles à Paris et de Paris à Versailles*. 1789 október 7–8.

síttotta, az ellenforradalmi szervezkedés állítólagos vezetője éppen a forradalom addigi menetével elégedetlen, radikális Jean-Paul Marat volt. Szó sem lehet tehát arról, hogy az ellenforradalom valamilyen „ellenkező irányú” forradalmat, a „régí rend” visszaállítási kísérletét jelentette volna.

Októberben és novemberben aztán a spanyol, a velencei és a svéd nagykövet is jelezte kormányának, hogy Párizsban egyre szélesebb körben terjednek hasonló ellenforradalmi szervezkedésekről szóló hírek. Mindegyikük megerősítette ugyanakkor, hogy csupán mendemondákról van szó, és tényleges ellenforradalmi tervekre nincs semmilyen bizonyíték, amit egyébként később Gorsas is kénytelen volt elismerni a *Courrier*-ben.¹¹ A forradalom és ellenforradalom szavak használata is zavaros maradt: miközben a *Correspondance Secrète* novemberi és decemberi írásai arról tanúskodnak, hogy az „új forradalom” nem következett be a megjósolt időben, azt továbbra is fenntartották, hogy az arisztokrata pártnak „titkos ellenforradalmi tervei” vannak.¹² Hasonlóan általában és a szóhasználatot tekintve hasonlóan zavaros hírek terjengtek arról decemberben, hogy az „új forradalmat” 40 ezer spanyol és feleannyi olasz katona segítségével fogják végrehajtani; december 4-én és 5-én pedig a *Gazette de Leyde* számolt be Lafayette figyelmeztetéséről, mely szerint a Nemzeti Gárdának készen kell állnia, hogy szembeszálljon egy „új forradalommal”, amelyet persze ugyanilyen erővel lehetett volna ellenforradalomnak is nevezni. Ugyancsak a november–decemberi időszakban jelent meg először az ellenforradalom mint pozitív fogalom, amikor Vaudreuil gróf (Artois grófjának, a későbbi X. Károlynak barátja és tanácsadója) írt arról, hogy az idő megérett a „minden jó francia által vágyott ellenforradalomra”.¹³

1790 elejére tehát az ellenforradalom állandó eleme lett a francia forradalom szótárának: januárban a nemzetgyűlési képviselők már magától értetődő módon, szünet nélkül emlegették az ellenforradalmi fenyegetést. Még Mirabeau is, aki korábban elutasította a hasonló feltételezéseket, finomított álláspontján annyiban, hogy elismerte: ha az erőszakos ellenforradalom nem is lehetséges többé, „az elégedetlenség ellenforradalma” nagyon is valós veszély. A közlegő választásokra készülve pedig természetesen a forradalmárok minden frakciója rendszeresen ellenforradalmárnak nevezte saját ellenfeleit.¹⁴

FALRA FESTETT ÖRDÖG

Mindez persze még mindig nem volt elegendő ahhoz, hogy valóságos, hús-vér ellenforradalmat állítson elő: bármilyen hatásos retorikai eszköz volt is az ellenforradalommal való riogatás a forradalmárok politikai fegyvertárában, a semmiből nem volt képes ilyesmit létrehozni 1790 vége előtt. Sőt, az első ellenforradalmi szerzők nagy része – például a már említett Montlosier – még ekkor és ezután is a „gazdaság, a vallás, az erkölcsök, a monarchia és a szabadság helyreállításának” békés programját hirdette,¹⁵ visszatérést az 1780-as évek fokozatos reformjaihoz, tudatosan vállalva a mérsékelt ellenzékiiséget a forradalom által gerjesztett verbális és fizikai erőszakkal szemben.

A forradalmi háború és a jakobinus terror idején azonban már nem volt helye további önmérsékletnek, épp ezért feltűnő, hogy Joseph de Maistre – akinek ellenforradalom-meghatározása talán a legismertebb mind közül – még 1797-ben is az ellenforradalom békés voltát emelte ki a mesterséges társadalom-átalakítás szükségszerűen vérfürdőbe torkolló fanatizmusával szemben:

„A rend visszatérte nem lehet fájdalmas, mert természetes lesz, s mert egy titkos erő segíti majd, amelynek minden tette teremő tett. Éppen az ellenkezőjét látjuk majd mindannak, amit eddig láttunk. Az erőszakos meg-

¹¹ GARRETT: *I.m.* 793., 796.

¹² *Correspondance secrète inédite sur Louis XVI, Marie Antionette, la cour et la ville de 1777 á 1792.* 1789 november 6. és december 16.

¹³ GARRETT: *I.m.* 795–796.

¹⁴ *Uo.* 797–798.

¹⁵ Lásd Montlosier művének alcímét: *De la nécessité d'une contre-révolution en France, pour rétablir les finances, la religion, les mœurs, la monarchie et la liberté.* h.n. 1791.

Régi rend – Az Ancien Régime karikatúrája: XVI. Lajos, az egyház és az arisztokrácia a nép nyakán, 1815-ös rajz (Library of Congress)

mozdulások, e fájdalmas megrázkódtatások s ezen örök és kétségbejítő ingadozás helyett valamiféle stabilitás, a megfoghatatlan nyugalom, az általános megkönnyebbülés jelzi majd a szuverenitás jelenlétét. Nem lesznek csapások, nem lesz erőszak, még bűnös sem, azt kivéve, amit az igazi nemzet jóváhagy: még a bűnt és a visszaéléseket is mérsékelt szigorral kezelik, valamiféle nyugodt igazságossággal, amely csakis a törvényes uralmat jellemzi: a király gyengéd, atyai kézzel nyúl majd az állam sebeihez. Végezetül, a nagy igazság, amelyet a franciák sosem érthetnek meg elég mélyen, ez: a monarchia visszaállítása, melyet ellenforradalomnak neveznek, nem ellentétes forradalom lesz, hanem a forradalom ellentéte.”¹⁶

Ehhez képest különösen érdekes, hogyan sikerült később egyes történészeknek és filozófusoknak Maistre-ből vérszomjas protofasizistát faragniuk (amiben Isaiah Berlin járt az élen), de ez is csak azt mutatja, mekkora szüksége van minden forradalomnak egy olyan ellenpólusra, amelyhez képest saját zsarnokságát

16 Joseph de MAISTRE: *Gondolatok Franciaországról*, ford. KONTLER László = *Konzervativizmus 1593–1872*. Szöveggyűjtemény, szerk. KONTLER László, Osiris, Bp. 2000. 298.

és vérontásait valamiféle kisebb rosszként vagy legalábbis „előremutató rosszként” lehet beállítani. A valóság ugyanakkor az, hogy Maistre-rel szemben inkább a naivitás, mint az erőszakosság vádja hozható fel: habár egy röpké pillanatra 1814-ben valóban úgy tűnhetett, hogy a királyság egyfajta örömteli spontaneitással, magától áll helyre, a napóleoni Száz Nap, majd az 1815 utáni évek elkeseredett pártharcai elég jól megmutatták, hogy a forradalom nem egyszeri kisiklás volt, hanem olyasmi, ami egyszer s mindenkorra megváltoztatta Franciaország és Európa történetét. 1819-ben már Maistre is úgy látta, hogy Európa a halálán van („Európával halok meg, jó társaságban vagyok”), ami nem utolsósorban a forradalom örökségével szemben fellépők bizonytalanságával és szétforgácsoltságával magyarázható: tulajdonképpen azzal, hogy tudatosan vagy öntudatlanul, de alkalmazkodnak a forradalom logikájához, mintha maguk sem lennének biztosak abban, hogy képesek azzal szemben alternatívát nyújtani.¹⁷

Van valami ironikus abban, hogy eközben maga Maistre sem maradt immunis a forradalmi hatással szemben: filozófiai érvelése, polemikus stílusa, néhány – sokszor idézett és még többször félremagyarázott – erős megfogalmazása inkább rokonítják Voltaire-rel, mint valamely

középkori skolasztikussal. Mondhatnánk persze, hogy mindez csupán forma vagy külsőség, de épp egy ellenforradalmárnak illene tudnia, hogy a forma és a külsőség sohasem „csupán” forma és külsőség. Ahogyan Carolina Armenteros írja: „Amikor Maistre az 1790-es években

bekapcsolódott a forradalmi pamfletháborúba, szükségképpen elhagyta [korábbi stílusának] szabályait. A forradalmi stílus minden volt, csak nem szigorú és takarékos; az általa megtámogatott ceremóniák pedig épp azoknak az ősi rituáléknak a paródiáját és felforgatását jelentették, amelyeket Maistre oly lelkesen próbált megőrizni.”¹⁸

Amihez már csak annyit kell hozzátenni, hogy Maistre maga sem volt biztos abban, hogy az ellenforradalom a legmegfelelőbb szó arra, amit képvisel: 1813-ban, a lipcsei csata után, ha futólag is, de egy második, pozitív forradalomról írt (sajátos módon éppen az orosz cárnak küldött levelében), mondván: „A pillanat nyilvánvalóan nagyszerű, ez általánosságban elmondható, de a végkimenetel mindig kívül marad az emberi szem látóhatárán. Nagy dolog lesz, ha a bitorló [ti. Napóleon] megsemmisül, de jegyezzük meg, hogy halála csak a *negatív forradalomnak* fog véget vetni; azután kezdődik majd a *pozitív*, és azt kívánom, bárcsak tanúi lehetnének; de amikor azt mondom, *kezdődik*, rosszul is fejezem ki magam, mert már szemmel láthatólag elkezdődött.”¹⁹

ELLENFORRADALMÁROK ÉS KONZERVATÍVOK

A forradalom és az ellenforradalom felcserélhetősége más ellenforradalmi szerzőkre is jellemző volt, és nyilvánvalóan azzal függ össze, hogy a 18. század végén és a 19. század elején még a forradalom jelentése sem rögzült abban az értelemben, ahogy ma használjuk: a gyökeres, sőt váratlan újdonság és a teljes átalakítás programjaként, amelyet gyorsan és általában erőszakkal hajtanak végre a (persze felvilágosult kisebbségek által vezetett) tömegek.

Chateaubriand első nagy forradalomellenes művében, az *Esszé a forradalmakról* című 1797-es írásban még a revolúció korábbi, körforgásra vagy törvényszerű ismétlődésre utaló jelentése jelenik meg,²⁰ de Pierre-Simon Ballanche is kétféle forradalmat különböztet meg az 1818-as, a társadalmi intézményekről szóló értekezésében, amelyek közül az egyik, az „idők forradalma” a változások

17 Joseph de MAISTRE: *Oeuvres complètes*. XIV. Vitte et Perrussel, Lyon, 1884–86. 183.

18 Carolina ARMENTEROS: *Epilogue: the forced inhabitant of history = The New enfant du siècle. Joseph de Maistre as a Writer*. szerk. Carolina ARMENTEROS – Richard A. LEBRUN, University of St. Andrews, St. Andrews, 2010. 100.

19 Joseph de MAISTRE: *Correspondance diplomatique 1811–1817*. I. Michel Lévy Frères, Paris, 1860. 321.

20 François-René de CHATEAUBRIAND: *Essai historique, politique et moral sur les révolutions anciennes et modernes considérées dans leur rapports avec la révolution française de nos jours = Oeuvres complètes de Chateaubriand*. I. Garnier Frères, Paris, 1861.

» a forradalom nem egyszeri kisiklás volt

az ellenforradalmárok alulmaradtak a nyelvért folytatott harcban

„ellentétes irányú forradalom” és „a forradalom ellentéte” értelemben. Sőt, ha egészen pontosak akarunk lenni, egyre inkább az első jelentés kerekedett felül, miközben a „forradalom ellentéte”, tehát az erőszakos változások elutasítása, a szerves fejlődéshez való visszatalálás megjelölésére a „konzerváció” (a későbbi „konzervativizmus” szó töve) jött divatba.

Ez egyébként már sejthető volt az ellenforradalmárok első nemzedékének szóhasználatából is. Montlosier említett műve, az első vállaltan „ellenforradalmi” írás, amely egyébként maga is belegabalyodott a jó és a rossz forradalom elkülönítésébe (első, jó forradalomnak a király és a rendi gyűlés által elkezdett reformokat nevezve, második, rossz forradalomnak pedig azt, ami ennek nyomán kibontakozott a Bastille ostromától az egyházi vagyon elkobzásáig), végül is egy tucat alkalommal használta a *conserver* és *conservation* szavakat: hol a papság és a nemesség, általában a természetes egyenlőtlenség megőrzéséről beszélve;²² hol az egyéni szabadság megőrzéséről;²³ hol a „szabadság terének” és a tulajdonnak a megőrzéséről az egyéni szabadsággal mit sem törődő néppel szemben;²⁴ hol a vallás megőrzéséről,²⁵ és még sorolhatnánk.

A „megőrzést” vagy konzerválást azután 1796-ban Louis de Bonald *A politikai és a vallási hatalom elmélete* című műve próbálta filozófiai és társadalomelméleti fogalomként meghatározni,²⁶ és 1818-ban *Conservateur* lett a neve a Bonald és Chateaubriand által alapított folyóiratnak is. Konzervatívnak lenni viszont csak addig van értelme, amíg van mit konzerválni, vagyis a hagyományokkal való forradalmi szakítás még viszonylag új keletű. Ahogy Christopher

Olaf Blum meg is jegyezte, „az európai konzervatívok a hagyományt dicsérték a filozófusok elbizakodott és valóságtól elrugaszkodott észhasználatával szemben. Ám csak egyes hagyományokat védelmeztek, a régi Európa hagyományait. Igaz, egy ideig épp ez a tradicionalizmus adta az erejüket, mert az eltévelyedettekkel szemben egy hosszú hagyomány példáját tudták felmutatni. De ahogy a történelem új útra

lépett, és rajta is maradt, leküzdhetetlen nehézséggel szembesültek. Hogyan szegezhető szembe egyik történelem a másikkal? Hogyan lehet a hagyományra hivatkozni, ha az új rendszerekben formálódó és kibontakozó hagyományokat elutasítjuk?”²⁷

Más szóval, a forradalom ellenfeleinek egy idő után nem marad más választásuk, mint az első, „ellentétes forradalom” értelmében vett ellenforradalom: a történelem visszaterelése a forradalom előtti hagyományhoz. Ekkor azonban maga a hagyomány már nem lehet legitimációs forrás, hiszen az újabb hagyománytól a régebbihez való visszafordulás is igazolásra szorul. Ami azt jelenti, hogy végül is el kell fogadni a filozófiai igazolás logikáját, és el kell fogadni a társadalom radikális és akár erőszakos átalakításának logikáját is. Ez nem lehetetlen, de rendkívüli óvatosságot igénylő feladat, mert voltaképpen a forradalom elveinek formális átvételét jelenti. Egy ilyen vállalkozás csak akkor lehet sikeres – tekintettel a „forradalom” szó bevezetőben is említett népszerűségére – ha egyszersmind leszámol a forradalmat tápláló legalapvetőbb meggyőződéssel, a történelmi haladásba vetett hittel. A forradalom negatív lenyomata, az akcióra adott reakció mindaddig alulmarad a versenyben, amíg nem tudja felszámolni azt a modern babonát, hogy az újdonság önmagában vett érték, sőt más – morális vagy esztétikai – értékek helyettesítője. A 21. század nagy válságai felvetik a lehetőségét egy ilyen szemléletbeli változásnak, de hogy valóban sor kerül-e erre, az még a jövő zenéje. ■

22 François Dominique de Reynaud de MONTLOSIER: *De la nécessité d'une contre-révolution en France, pour rétablir les finances, la religion, les mœurs, la monarchie et la liberté*. h.n. 1791. 2.

23 Uo. 25.

24 Uo. 26.

25 Uo. 32.

26 Louis Gabriel Ambroise de BONALD: *Théorie de pouvoir politique et religieux dans la société civile, démontrée par la raison et par l'histoire* = *Oeuvres de Bonald*. XIII. Adrien le Clere et c., Paris, 1840–43. 32.

27 Christopher Olaf BLUM: *Critics of the Enlightenment*. ISI Books, Wilmington, 2004. viii–ix.